DİYANET DERGİSİ

DİNÎ - İLMÎ - EDEBÎ
ÜÇ AYLIK DERGİ

Nisan-Mayıs-Haziran
1 9 8 9

Cilt : 25
Şayı : 2

Diyanet İşleri
Başkanlığı Adına
İmtiyaz Sahibi
Rıdvan NİZAMOĞLU
Döner Sermaye İşletme
Müdürü

Yazı İşleri Müdürü
Orhan BALCI
Süreli Yayınlar
Şube Müdürü

Yazı Tetkik Kurulu
Abdullah SEVİNÇ
İbrahim URAL
Orhan BALCI

Yayına Hazırlayan
Alaaddin KOÇAK

Dr. Mediha Eldem Sk.
No. 85
Tlf : 125 66 11/379
Kocatepe / ANKARA

Dizgi ve Baskı
AYYILDIZ
MATBAASI A.Ş.
222 69 40 - 222 69 41
213 19 62 — ANKARA

Kapak
Kocatepe Camiinin içinden bir görünüş.

BU SAYIDA

CAHİLİYE DEVRİ ŞAİRLERDEN ZÜHEYR'İN DİNİ İNANCI vè ŞİİRLERİNDE DİNİ İZLER 3-12
Süleyman TÜLÜCÜ

VEFATININ YIL DÖNÜMÜ NEDENİYLE PROF. KÂMİL MİRAS 13-22
Veli ERTAN

BİR TANITIM 23-26
Ahmet KURUCAN

FONKSİYONLARI AÇISINDAN HZ. P. DÖNEMİNDE MESCİD ve GÜNÜMÜZE GETİRDİĞİ 27-36
Ahmet GÜÇ

OSMANLILARDA İLMİYE TEŞKİLATI 37-51
Mehmet E. AY

İYİ HUYLAR 52
Nâbi

ÇALIŞAN KADINLARIN SORUNLARİNA BİR BAŞKA AÇIDAN BAKIŞ 53-58
Mustafa K. YILMAZ

TRT'NİN DİN KÜLTÜRÜ ve AHLAK PROGRAMLARI 59-62
Ülker AKKUTAY

PSİKÖ - SOSYO - EKONOMİK PROBLEMLERİ ve ÇÖZÜMLERİ 63-80
İzzet ER

EĞİTİM ve EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ 81-94
Suat CEBECİ

ŞEYHÜ'L İSLÂM SÂ'Dİ ÇELEBİ ve DARÜ'L KURRASI 95-108
Recep AKAKUŞ

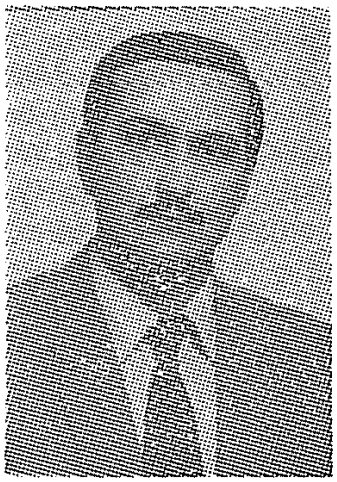
HZ. P. HADİSLERİNDE FİTNE KAVRAMI ve SEBEPLERİ 109-117
Ali ÇELİK

HAYAT DİNİ 118
M. Akif ERSOY

İSLÂM TARİHİNDE MEKKE DÖNEMİ EĞİTİM ve ÖĞRETİMİ 119-128
Bilâl DOĞAN

Fonksiyonları Açısından Hz. Peygamber Döneminde Mescid ve Günümüze Getirdiği Değerler

1958 yılında Tosya'da doğdu. Orta öğrenimini Kastamonu İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1983 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1984'te aynı fakülteye Dinler Tarihi Araştırma Görevlisi olarak girdi. "Üç Büyük Dinde Kurban" konusunda Yüksek Lisans Çalışması yaptı. Halen görevine devam etmekte olup "Ilahî Dinlerde Mabed" konusunda doktora çalışması yapmaktadır.

Ahmet GÜÇ
U.Ü. İlâhiyat Fak.

Giriş :

Bilindiği gibi yeryüzünde ilk inşa edile ma'bed (mescid) Kâbe idi(1). Ancak, gerek içinin putlarla doldurulmuş olması, gerekse müşriklerin alenî baskıları yüzünden, müslümanların cemaat halinde ibadet etmelerine elverişli değildi. Hz. Ebubekir, Ammar b. Yasir gibi bazı zâtların hususi mescidleri ve Erkam'ın evi(2) dışında bu görevi yerine getirecek bir başka mahal de yoktu. Bununla beraber, Hz. Peygamber ve ashabının zaman zaman Kâbe civarında ve Mekke sokaklarında ferd ferd namaz kıldıkları veya cemaat halinde namaz kılmak için bir evde toplandıkları da bilinmektedir(3). Mekke'de yaşanan şiddet döneminde müslümanlar için ayrıca mescid inşa ede-

(1) Âl-i İmran (3), 96.
(2) Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari, el- Câmiu's-Sahîh, Salât, 86, İst. 1979; Hamidullah, Muhammed, İslâm Müesseselerine Giriş (trc. İhsan Süreyya Sırma), s. 51, İst. 1981.
(3) Jons Pedersen, "Mescid", İA, VIII, 2, İst. 1971.

bilme imkânı da olmamıştı. Nihayet hicrete izin verilen Hz. Peygamber'in, henüz hicret esnasında ilk yaptığı iş Kuba'da bir mescid inşa etmek olmuştu(4) Adı "Takva Mescidi" idi(5). Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden : "... İlk günden beri Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescid..."(6) diye bahsediliyordu.

Bu hareketiyle Hz. Peygamber, hem ilk hür kalışını kutlamış oluyor, hem de İslâm'ın müessese ve müeseseleşmeye vermiş olduğu önemi vurgulamış oluyordu. Medine'ye vardığında yapmış olduğu ilk işin mescid inşa etmek(7) olması ve zamanla müsülmanları mescid yapımına teşvik etmiş olması da(8) bunu göstermektedir.

Müesseseleşmenin hem maddî hem de manevî plânda gerçekleştirilmeye çalışıldığı Medine döneminde, fizîkî ma'nâda ilk müessese olarak Mescid-i Nebi'yi görmekteyiz. Gerek o devrin sınırlı imkânları, gerlkse Hz. Peygamber'in üstlenmiş olduğu misyonu gözönünde bulundurarak, Mescid'in icra etmiş olduğu fonksiyonları şöylece sıralayabiliriz :

I — İbâdet Yeri Olarak Mescid :

Yeryüzünün Ümmet-i Muhammed'e mescid ve temiz kılınmış olmasına rağmen(9). İbadetlerin huşû ve huzur içinde edâ edilmesinde, Rab-kul münasebetinin te'sisinde ve manevî bir havanın teneffüsünde mescid'in icra etmiş olduğu fonksiyon çok büyüktür. İşte bu öneme binaendir ki Hz. Peygamber; "Cemaat halinde kılınan namaz, sizin tek başınıza kıldığınız namazdan yirmi beş (veya yirmi yedi) derece daha üstündür"(10) buyurmuştur. Diğer taraftan, Hz. Peygamber'in sarımsak v.s. yiyenlere o halleriyle mescide yaklaşmamalarını emir buyurmaları(11), oraya tükrük, balgam v.s. atılmamasını tavsiye etmeleri(12) de, onun mânevi havasını temin için olsagerektir. Mescid'in, ibadetin dışında bir amaçla kullanılması ile ihtiyaca binaendir(13).

Bununla beraber, Hz. Peygamber'e gelen vahy, dinin emir ve nehiyleri de genellikle mescid'de tebliğ edilirdi(14).

II — Eğitim-Öğretim Yeri Olarak Mescid :

Âlemlere rahmet olarak gönderilen(15) ve gönderiliş gâyelerinden birinin de muallimlik olduğunu söyleyen(16) Hz. Peygamber, eğitim öğretim faaliyetlerine büyük önem vermiş(17) ve bu faaliyetlerin sür-

---

(4) İbn Hişam, es-Siratü'n-Nebeviyyye, I-II, 494.
(5) Ebu Abdillah Yakut b. Abdillah el-Hamevi er-Rûmî, Mu'cemü'l Büldan, V, 124, Beyrut, 1957.
(6) et-Tevbe (9), 108.
(7) İbn Hişam, a.g.e., I-II, 496.
(8) Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâburî, el-Câmiu's-Sahih, Mesacid, 533.
(9) Buhari, Salât, 56.
(10) Buhari, Ezan, 30.
(11) Müslim, Mesacid, 561.
(12) Müslim, Mesacid, 547.
(13) Hamidullah, İ.M. Giriş, s. 54.
(14) Buhari, Salât, 70, 71; İlim, 28; Müslim, Libas, 53, 1655.
(15) el-Enbiya (21), 107.
(16) İbn Mâce, Mukaddime, 17.
(17) Hamidullah, Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn Münebbih (trc. Kemal Kuşçu), s. 21, İst. 1967.

dürülmesinde mescid büyük bir ilim merkezi görünümü arzetmiştir. Bu yönüyle O, Prof. Hamidllah'a göre, İslâm'ın ilk üniversitesi olma(18) özelliğini de hâiz olmuştur.

İşte Hz. Peygamber'le başlatılan ve mescid kanalıyla sürdürülen o devir eğitim-öğretim faaliyetlerini —günümüz bakış açısıyla— üç ana başlık altında mütalaa etmek mümkündür :

A — Plânlı-Programlı Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (Örgün Eğitim):

Bu tür bir eğitim-öğretim, genelde muhacirûndan olan suffa ashabına tatbik ediliyordu. Zira "bunlar medrese-i risaletin Allah yoluna vakf-ı nefs etmiş talebesi idiler."(19)

Gündüzlü olarak devam edenlerle beraber sayılarını zaman zaman dörtyüze kadar yükseldiğinden bahsedilen(20) bu kişilerce "Suffa; yatakhane, istirahat ve ders çalışma yeri olarak kullanılıyordu. Mescid-i Nebi ise, sınıf (dershane) durumundaydı."(21) Bizzat Rasülüllah Mescid'de oturur ve etrafını halka şeklinde saran cemaati aydınlatırdı. Kendisini dinleyenler, öğrendiklerini üç defa tekrar ederek ezberlerlerdi((22). Rasülüllah'ın dışında Abdullah b. Mes'ud, Ubey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ gibi zâtlar da bu okulun öğretmenleri arasında yer alıyordu. Bunlar genellikle K. Kerim öğretmekle beraber, Kur'ân'ın inceliklerini iyi bilen ve dini hükümlerin içyüzünü vâkıf olan (fıkıhta ihtisas sahibi) kişilerdi(23). Hülasa bu öğrencilere bizzat Hz. Peygamber ve onun görevlendirdiği öğretmenler tarafından İslâm'ın incelikleri, hayata getirdiği değer ve esaslar incelikleri ile beraber öğretiliyor ve onlar da bunları şahıslarında yaşayarak tatbik ediyorlardı(24). Ayrıca Kur'ân hocalarının yanında, onlara yazı öğreten "Yazıcı hocaları"nın varlığı da bilinmektedir(25).

B — Belli Bir Plân ve Programa Dayanmayan Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (Yaygın Egitim)

Bu tür eğitim-öğretim faaliyetinin tatbik edildiği kişiler —suffa ashabı da dahil— daha çok ensâr idi. Bunlar Suffa'dan yatmıyor, öğretim için gündüz mescid'e gelip geceleyin de evlerine dönüyorlardı(26). Böyle bir eğitime tabi tutulanlar mes'cide bağımlı kalmak zorunda değillerdi. Bilindiği gibi "Medine döneminde her yer okul ve sınıf; öğretmen Hz. Muhammed (s.a.s.) ve onun yetiştirdiği ileri gelenler ve yine sa-

---

(18) Hz. Peygamber'in Bedir esirlerine fidye-i necat olarak on müslüman çocuğuna okuyup yazmayı öğretmelerini şart koşmuş olması onun, eğitim-öğretime vermiş olduğu önemi anlamak bakımından şâyân-ı dikkattir. Bk. İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübra, II, 22 vd. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 247.

(19) Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, II, 940, İst. 1971.

(20) Hamidullah, M.H. Tarihi, s. 21; Yazır, a.g.e. II, 940.

(21) Hüseyin Algül, İslâm Tarihi, II, 190, İst. 1986.

(22) Buhari, İlim, 35.

(23) Algül, a.g.e., II, 190.

(24) Algül, a.g.e., II, 192.

(25) Bk. Hamidullah, M.H. Tarihi, s. 21; Canan, İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 496, Ank. 1980.

(26) Hamidullah, İ. M. Giriş, s. 57-58.

habe-i kiram bütünüyle öğrenci" idi(27). Bu tip eğitimi zamanı, günün her saati idi. Bazan Rasülülah'ın serinlediği bir kuyu başı, bir hurma ağacının gölgesi, bazan bir yemek sofrası, bazan cami'in avlusu veya içi, bazan Rasülüllah'ın yürümekte olduğu bir yol boyu, bir yolculuk ânı ve bazan da çarşı-pazar pekâla bir sınıf olabiliyordu. Bununla beraber, bu ilim alış-verişinin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü yer Mescid-i Nebi ve çevresi idi(28). Bu öğrenciler devamlı da değillerdi. Bunlar işlerinden arta kalan zamanda bizzat Rasülüllah'dan dini bilgilerini öğrenmek amacıylar bir araya gelebiliyorlardı. Hatta bu işi nöbetleşe sürdürenler bile vardı. Hz. Ömer de bunlardandı. Kendisi bu hususu şöyle anlatır : "Ensardan bir komşum ile beraber Benû Umeyye b. Zeyd yurdunda oturuyordum. Burası, Medine'nin Avâli denilen semtindedir. Bir şey öğrenmek ümidiyle Rasülüllah (s.a.s.)'in nezdine nöbetleşe inerdik. Bir gün o iner, bir gün ben inerdim. Ben indiğim zaman o gün vahy ve sâireye dair ne duyarsam, haberini komşuma getirirdim. O da indiği zaman böyle yapardı..." (29)

C — Taşraya Yönelik Eğitim-Öğretim Faaliyetleri :

Bilhassa Hudeybiye musâlahasından sonra, kırsal kesimden bazı kabile reisleri ve temsilcileri kâfileler halinde Medine'ye gelirler 10-60 gün arasında şehirde kalırlardı(30). Hz. Peygamber, civardan gelen bu heyetleri mescid'de ağırlar ve onlara bazı ilmihal kabîlinden bilgiler verdikten sonra kabilelerine gönderirdi. Onları kabilelerine uğurlayacağı zaman içlerinden birini imam tayin eder ve onlara "kabilenize dönünüz ve öğrendiklerinizi onlara da öğretiniz" derdi(31). Öyle anlaşılıyor ki bu ilmihal sınırları içinde verilen bilgiler arasında K. Kerîm öğretilir, itikât, ibâdat, muâmelat ve ahlâkla ilgili özet bilgi verilirdi. Bu bilgiler, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tayin ettiği öğretmenlerce öğretilir, sonunda Hz. Peygamber onları bir çeşit imtihana tabi tutardı. Bu tür eğitim-öğretim faaliyetleri, bazan da taşraya bizzat muallim göndermek suretiyle icraedilirdi. Böyle hallerde bilhassa suffa okulu me'zunlarının istihdam edildiği bilinmektedir(32).

Şüphesiz Hz. Peygamber'in başlattığı eğitim-öğretim faaliyetleri sadece erkeklere yönelik değildi. Haftanın belli bir günü de hanımlara tahsis edilmişti. O gelince hanımlar mescid'de toplanır, Rasülüllah (s.a.s.) de onları çeşitli konularda aydınlatır, onlara bazı emir ve tavsiyelerde bulunurdu(33). Çünkü o devirde mescid, kelimenin tam mânasıyla bir "tâlim ve terbiye" yeri idi(34).

Öyle anlaşılıyor ki "İslâm Eğitim Tarihi'nin, mescidlerle sıkı bir bağlantısı vardır... Esasen ortaya çıktığı andan itibaren mescid'de ders halkaları teşekkül etmeye başlamıştır. Ve bu halkalar senelerin ve asırların geçmesine rağmen, aralıksız olarak çeşitli İslâm memleketlerinde devam

---

(27) Algül, a.g.e., II, 194.

(28) Algül, a.g.e. II, 196.

(29) Tecrid Tercemesi, I, 90, Ankara 1978.

(30) Algül, a.g.e., II, 197.

(32) Buhari, İlim, 25.

(32) Algül, a.g.e., II, 198-199'dan özetle.

(33) Buhari, İlim, 35.

(34) Buhari, İlim, 8.

edegelmiştir."(35) Ve şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki "asr-ı saâdetten beri camilerimizin birer medrese gibi çalışması, suffa ile konulan İslâmî âdetin devamından başka bir şey değildir."(36)

III — Diplomatik Münasebetlerin Sürdürüldüğü Yer Olarak Mescid:

Hz. Peygamber vahye mazhar kılınmakla iki görevi birden üstlenmiş oluyordu: Peygamberlik ve Devlet Başkanlığı. Zira "İslâmiyetin mahiyeti icabı, din ile siyaset bölünmez bir bütün teşkil etmekte idi. Bu vaziyet ifadesini, cami'in ordugâh merkezinde kurulmuş olmasında buluyordu..."(37) Bu münasebetle "müslim veya gayr-i müslim, herhangi yabancı bir heyet, Hz. Peygamber (s.a.s.)'i görmek ve görüşmek üzere geldiklerinde o, bunları mescid'e kabul ediyordu"(38). Bu kabul merasimleri de umumiyetle elçiler sütûnu (Üstüvanetü'l-Vüfûd)'nun bulunduğu yerde yapılmakta idi. Bu "üstüvane" nin bugün dahi. Hz. Peygamber'in yabancı elçilerle görüşüp karşılaştığı yeri yâdetmekte olduğu söylenmektedir(39). Cami'in İslâmî bir merkez olmasını bizzat Hz. Peygamber istemiştir(40).

Gelen heyetlerin müslüman olup olmamaları farketmiyordu. İsteyen herkes gelip Hz. Peygamber'le görüşüyor, müzakerelerde bulunuyor bazı konularda tartışabiliyordu. Mescid'de serbestçe hareket etmelerine de gözyumuluyordu(41). Hatta Necran Hristiyanları'na, kendi inançlarına göre ibadet etmelerine bile müsade edilmişti(42).

IV — Hapishane Olarak Mescid:

Hz. Peygamber döneminde mescid'in icra ettiği fonksiyonlardan biri de onun, hapishane vazifesi görmesi idi. Şüphesiz o devirde mescidin bu denli geniş kapsamlı kullanım alanı bulmuş olması büyük bir ihtimalle "ihtiyaç"tan kaynaklanıyordu.

Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre "Nebi (s.a.s.) Necd tarafına bir süvari müfrezesi göndermişti. Bu müfreze, Benî Hanife'den Sümame b. Üsâl denilen bir kişiyi esir edip getirdiler ve mescid'in direklerinden birisine bağladılar. Rasülüllah mescid'e çıktığında Sümameye :

— Yâ Sümame, yanında ne var? (Gönlünden ne geçiriyorsun ve benden ne umuyorsun?) buyurdu. Sümame :

— Gönlümde hayır (ümidi) var yâ Muhammed! (Çünkü sen zulüm etmezsin, afvedersin)...." dedi. Aralarında bir süre daha devam eden karşılıklı konuşmalardan sonra, Hz. Peygamber'in emriyle Sümame salıverildi ve o da müslüman oldu(43).

---

(35) Çelebi Ahmet, İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi (trc. Ali Yardım), s. 95-96, İst. 1976.

(36) Baktır Mustafa, İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Sufaa Ashabı, s. 43.

(37) Pedersen, "Mescid", İ.A. VIII, 42.

(38) Hamidullah, İ.M. Giriş, s. 57.

(39) Hamidullah, İslâm Peygamberi, (trc. M. Said Mutlu - Salih Tuğ), II, 264, İst. 1969.

(40) Hamidullah, İ.M. Giriş, s. 56.

(41) İbn Sa'd, a.g.e., I, 294; Pedersen, "Mescid", İ.A., VIII, 3.

(42) İbn Sa'd, a.g.e., I, 357.

(43) Tecrid Terc. X, 374; Konu ile ilgili farklı rivayetler için bk. Buhari, Salat, 76, 82; İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I, 203.

Harp esirleri yanında, zaman zaman borçluların ve genel olarak suçluların da mescid'e hapsedildiği olurdu(44). Ancak, esir edilen kişi kadın olursa mescid'de bir hücreye kapatılır, herhangi bir direğe bağlanmazdı. Nitekim Tay Kabilesi reisinin kız kardeşi Saffâne böyle bir muâmeleye tabi tutulmuştu(45). Tebük seferine katılmayan ve sonra bundan pişmanlık duyan bir sahabî, kendi isteğiyle, kendisini mescidde bir direğe bağlatmıştı.

O devirde işlenen suç oranlarının son derece düşük olduğu da gözönünde bulundurulacak olursa mescid'in bu vazifeyi ifa için kâfi olduğu daha kolay anlaşılacaktır.

v — Hastahane Olarak Mescid:

Mescid'in Hz. Peygamber döneminde bazı tıbbî müdahale ve tedavilerin yapıldığı bir hastahane vazifesi gördüğü de bilinmektedir. Genellikle harpte yara alanlar mescid'de tedavi edilirlerdi. Hz. Aişenin rivayetine göre Hendek Gazvesi esnasında ağır bir şekilde yaralanan Sa'd b. Muaz için Hz. Peygamber mescid'de bir çadır kurdurmuş, ölümüne kadar da orada kalmıştır(46). Bu durum, bir hastanın mescid'de tedavi edilmesinde dinen herhangi bir mahzurun olmadığını ve mescid'in bu amaçla fiilen kullanıldığını göstermektedir.

VI — Misafirhane Olarak Mescid :

Hz. Peygamber, gerek suffa ashabının ve gerekse diğer müslümanların mescid'de barınmalarına, zamanı gelince orada yatıp uyumalarına müsaâde ederdi(47). Çünkü mescid, bir mânada "Allah'ın Evi" olması hasebiyle de yerli ve yabancıların rahatlıkla sığınabilecekleri bir yerdi. Bu kişilerin erkek veya kadın olması farketmiyordu. İhtiyaç halinde kadınlar da orasını bir misafirhane gibi kullanabiliyorlardı. Bir defasında İslâm'a henüz giren bir câriye için mescid'in bir kenarında kıldan bir çadır bile ihdas edilmişti. Bu husus, fitne korkusu olmamak şartıyle, kadının rahatlıkla mescid'de barınabileceğini de göstermek idi(48).

Özellikle civar kabilelerden —Hb. Peygamber'le görüşmek üzere— Medine'ye gelenler mescid'de ağırlanırlardı. Zira onlar hiç kimseyi tanımıyorlardı. Sayıları zaman zaman seksene varan bu heyetler, develerini de cami avlusunda bir yere yerleştiriyorlardı(49). O günün şartlarına göre umuma açık misafirhane veya konaklama tesislerinin olması düşünülemeyeceğine göre, mescid'in bu tür hizmetler için kullanılması tabiî idi.

VII — Edebî Yarışmaların Yapılğıdı Yer Olarak Mescid :

Başlangıçta mescid bir İslâm Kültür Merkezi vazifesini de görmüştür. Orada edebî konuşma ve yarışmalar yapılıp, karşılıklı şiirler inşad edilirdi. Hicretten sonra, Benû Temin kabilesinden 80-90 kişilik bir grup, Peygamber'le görüşmek üzere Medine'ye gelmişti. Onlar hatiplerinin hitabetine, şâirlerinin ifade gücüne fazlasıyla güveniyorlardı. Öğle nama-

(44) Bk. Buhari, Salat, 75, 76, 82; Nesaî, Mesâcid, 20.
(45) Hamidullah, İ.M. Giriş, s. 62.
(46) Buhari, Salat, 72; Müslim, Cihad, 67.
(47) Buhari, Salat, 58.
(48) Tecrid Terc. II, 383.
(49) Hamidullah, İ.M. Giriş, s. 57.

zının kılınmasını müteâkip, önceden hazırlıklı olan hatiplere bir konuşma yaptı. Buna karşılık Peygamber Efendimiz de ashabdan Sâbit b. Kays'a: "Buna cevap ver!" buyurdular. Sâbit güzel bir konuşma yaptı. Sonra Benû Temim'in şâiri kalktı ve —en azından fikren hazır olduğu halde— bir şiir inşad etti. Bu defa Peygamberimiz, şâir Hassan b. Sâbit'e yönelerek : "Cevap ver buna-" buyurdular. Hassan'ın şiirinden sonra Temim heyeti mescid'in bir köşesinde bir araya geldi ve müslümanların hatibi bizimkinden daha fasih, şâirleri de bizimkinden daha güçlü!" diyerek hakikatı ızhar etmişlerdi(05).

Öte yandan, Kâ'b b. Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın, kendisini Rasülüllah'ın "Bürde"sine nâil kılacak meşhur kasidesini gelip mescid'de okuduğu da bilinmektedir(51).

VIII — Hukûki Meselelerin Çözüme Kavuşturulduğu Yer Olarak Mescid :

Hz. Peygamber döneminde çok yönlü kullanım alanı bulan mescidin yerine getirmiş olduğu önemli görevlerden biri de onun, çeşitli kazaî (hukukî) hadiselere sahne olması idi. Karı-koca arasında gerçekleştirilen nikâh akdinin sona erdirilmesinden tutun da, borçlu ile alacaklı arasında anlaşmazlıkların çözümüne kadar pek çok hukûkî mesele burada çözüme kavuşturulmuştu :

"Sehl b. Sa'd'ın rivayetine göre, bir gün ashabdan biri Rasülüllah (s.a.s.)'a gelerek" ya Rasülallah! Ne dersiniz, bir kimse hanımı ile başka bir erkeği görürse o adamı öldürebilir mi?" diye sordu ve daha sonra mescid'de lanetleştiler."(52) İslâm hukukunda "Lian" adı altında zikredilen bu muâmelenin gerçekleştirilme şekli şöyle idi : "Bir adam, kendi karısının zina ettiğini söyler de kendisinden başka şahit bulamazsa, hâkimin huzurunda dört defa : "Billlahi, ona attığım sözde doğru olduğuma şahitlik ederim" der. Beşincide de : "Eğer yalan söylüyorsam Allah'ın lâneti üzerime olsun" der. Kadın da buna karşılık dört defa : "Billahi kocam yalan söylüyor" dedikten sonra beşinci kez de : "Eğer kocam doğru ise Allah'ın laneti üzerime olsun" der. Böyle yemin etmesi kadından zina cezasını kaldırır. Hâkim de bu karı-kocayı birbirinden ayırır, nikahı fesheder."(53) Nitekim Hz. Peygamber de öyle yapmıştı.

Yine bir gün Ka'b adında bir sahabî, İbn-i Ebî Hadred'de olan alacağını mescid'de istedi. Bu esnada aralarında çıkan tartışma yüzünden sesleri hayli yükselmişti. Rasülüllah (s.a.s.) bunların tartışmasını evinden duydu ve odasının perdesini aralayarak Ka'b'a seslendi. Ka'b'ın karşılık vermesi üzerine, parmağıyla işaret ederek, "alacağının yarısından vazgeç" dedi. O da "istediğiniz gibi olsun Ey Allah'ın Rasülü" diye seslendi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.) İbn-i Ebî Hadred'e hitaben : "Kalk sen de borcunu öde" dedi. Böylece iki sahabî arasında çıkan anlaşmazlık çözüme kavuşturulmuş oldu(54). Konu ile ilgili olarak daha pek çok örnek vermek mümkün fakat verilen örneklerin maksadı anlatmaya kâfi geleceği düşüncesiyle

---

(50) İbn Sa'd, a.g.e., I, 294.
(51) İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, II, 274-276, Beyrut, 1965.
(52) Buhari, Salat, 44.
(53) Ateş Süleyman, Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, s. 349, Ank. 1983.
(54) Buhari, Salat, 71.

fazla örnek verme cihetine gidilmemiştir.

IX — Sosyal Bütünlüğü Sağlama Yeri Olarak Mescid :

Hz. Peygamber ve O'nun seçkin ashabını —namaz kılmak amacıyla— günün muayyen vakitlerinde bir araya getiren mescid, inananların birlik ve beraberliğini sağlamada, birbirlerinin durumlarından haberdar olmalarında mühim bir görevi icra ediyor ve bu yönüyle de sosyal dayanışma müessesesi olma özelliği arzediyordu. Çünkü Hz. Peygamber ve ashabı içlerinden birinin cemaate devam edemediğini görünce hemen onu araştırıyor, şayet başına herhangi bir musibet vs. gelmişse derhal onunla ilgileniyor ve ne gerekiyorsa ânında yapıyorlardı. Nitekim, asr-ı saâdet'de Mescid-i Nebi'yi devamlı olarak süpüren zenci bir kadın vardı. Bir ara Rasülüllah (s.a.s.) onu göremeyince merak ederek sordu. Sahabiler "öldü" dediler. Bunun üzerine Efendimiz (a.s.) "Bana haber vermeniz gerekmez miydi?" buyurdu. Onlar ise bu duruma pek de önem vermemişlerdi. Oysa insan olarak herkese değer veren Sevgili Peygamberimiz bu durumdan hoşlanmadı ve : Bana kabrini gösterin" buyurdu. Gösterdiler. Gitti ve kadının kabri üzerine cenaze namazını kıldı, duâ etti."(55) Konu ile ilgili bir başka örnek de şudur :

"Ashabdan Sâlebe adında biri vardı. Cami'den hiç çıkmaz, hemen hemen bütün namazlarını cemaatle kılmaya gayret ederdi. Bu yüzden kendisine "Cami Kuşu" bile diyenler vardı. Daha sonra kendisinin ısrarlı isteği ve Rasülüllah (s.a.s)'ın duâsıyle mal-mülk sahibi olmuş ve gün geçtikçe çoğalan malları onu cemaatten uzaklaştırmıştı. Bir ara Hz. Peygamber kendisini göremedi, etrafında bulunanlara Sâlebe'nin nerede olduğunu sordu. Ashab: "Sâlebe vadiler dolusu sürülere sahip oldu, onlara otlak bulma derdine düştü" dediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.) : "Yazık oldu Sâlebe'ye diyerek üzüntüsünü belirtti(56).

Bütün bunların dışında mescid; zaman olmuş çeşitli bayram eğlencelerinin yapıldığı yer haline gelmiş(57), zaman gelmiş mescid, üzüntülü ve sıkıntı anlar yaşayan kişilerin sığınabileceği yegâne yer olmuştur(58). Kısaca, tüm mühim işler burada görülmüştür(59).

Hemen belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber, mescid'in bu çok yönlü kullanımına rağmen onun, amacının dışında (ticaret v.s.) kullanılmasına kesinlikle müsade etmemiştir. Bu sebeple; mescid'de herhangi bir yitik vs.sini arayan biri işitildiğinde ona, "hay bulamaz ol mescid bu tür şeyler için bina edilmedi" denilmesini emretmişlerdir(60). Peygamberlerinin kabirlerini mescid edinen Yahudi ve Hristiyanlara da lânet okumuştur. Ayrıca, ümmetini de bu tür yanlış davranışlardan sakındırmaya çalışmıştır(61). Yine aynı sebepten dolayı, münafıklar tarafından —sırf küfür, ve mü'minlerin arasını açmak niyetiyle— Kuba Mescid'i yanında inşa edilen Dırar Mescid'ini yıktırmıştır.

---

(55) Buhari, Salat, 72; Canâiz, 66; Müslim, Cenâiz, 23.
(56) Yazır, a.g.e., IV, 2592-2593'den özetle.
(57) Buhari, Salat, 69.
(58) Buhari, Salat, 58.
(59) Bk. İ.A., "Mescid", VIII, 21.
(60) Müslim, Mesâcid, 568-569.
(61) Buhari, Salat, 55.

Şöyle ki : Bu münafıklar ötedenberi Kuba Mescidi'nde namaz kılageldikleri halde müslümanlar arasına nifak sokmak ve onlara zarar vermek maksadıyla ve binayı tesis etmişlerdi. Siret-i İbni Hişam'da İbni İshak'ın rivayetine göre, Peygamber Efendimiz Tebük seferine hareket edip Medine'ye bir saat mesafede "Zîevan" köyüne geldiğinde bu münafıklardan bir heyet Efendimiz'in yanına gelerek ya Rasülallah! Hastalar için ve Kuba Mescidi'ne gelemeyen ashâb-ı hâcet için, özellikle de yağmurlu gecelerde namaz kılmak için bir mescid inşa ettik, teşrif buyursanız da namaz kıldırsanız, hayır ve bereketle duâ buyursanız, diye ricada bulunmuşlardı. Efendimiz (s.a.s.) da, seferden döndüğünde isteklerini yerine getireceğini va'd etmişlerdi.

Yine Sîret-i İbni Hişam'da İbni İshak'ın rivayetine göre, Rasül-Ekrem Tebük seferinden dönüşünde, "Zîevan" köyüne gelmişti ki bu münafıklar yine geldiler, Peygamber Efendimiz'i, inşa etmiş oldukları "Dırar Mescidi"ne tekrar davet edip va'dini hatırlattılar. Efendimiz tam gitmeğe hazırlanırken Tevbe Sûresi'nin şu meâldeki âyeti nâzil oldu :

"Şu münafıklar ki; zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak, Allah'a ve Peygamber'e karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescid kurup: "Biz sadece iyilik yapmak istedik" diye yemin edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah şahittir. Ey Muhammed! O mescide gidip de aslâ namaz kılma..." (62)

Bu âyet-i kerime'nin nüzûlü üzerine Rasülüllah (a.s.), ashabdan Mâlik İbn-i Dıhşem ile Ma'n İbn-i Adiyy'i çağırdı. Bunlara : "Haydi hiç durmadan gidiniz! Şu zâlim cemaatin mescidlerini yıkınız! diye emir verdi. Bu iki sahabî, mescidin bulunduğu Benî Sâlim İbn-i Avf yurduna vardılar ve bu mehâbetli emri hiç tereddüt etmeden yerine getirip mescidi yaktılar, yıktılar (63).

Sonuç :

Netice olarak diyebiliriz ki, ihtiyaç duyulmadığı sürece, mescid'in, Hz. Peygamber döneminde kullanılmış olduğu hizmetlerinden bazısının ifâsı için kullanılmasına artık gerek yoktur. Çünkü günümüzde, bu tür hizmetlerin yerine getirilebilmesi için müstakil ve hattâ mükemmel diyebileceğimiz müesseseler inşa edilmiştir. Ancak, yeniden ihtiyaç hissedilmesi halinde mescid'in, benzer hizmetlerin yerine getirilmesinde eski fonksiyonlarını icrâ etmesini engelleyecek herhangi bir sebep yoktur.

Diğer taraftan, mescid'in bu çok yönlü kullanılışına bakarak, orasının rastgele, vakitli-vakitsiz herkesin girip çıkabileceği, herkesin istediği zaman, istediği şekilde kullanabileceği bir yer olduğu da zannedilmemelidir. Orası "Allah'ın Evi"dir. Kapısı herkese açıktır. Bu özelliği her zaman muhafaza edilmelidir. Cami ve mescitlerin, huşûunu ve huzûrunu korumak en önemli konulardandır. Emniyet ve temizlik, her zaman sürdürülmesi gerekli tedbirlerdir.

Günümüz açısından önemli olan ise, İslâm cemiyetinin ayrılmaz bir parçası durumundaki mescid'in, asr-ı saâdetteki aksiyon ve aktivitesine kavuşturularak müslümanların inanç

---

(62) Tevbe (9), 107-108.

(63) Tecrid Terc. V. 283-284 (kısmen sadeleştyirerek).

ve yaşayışlarına, ahlâk ve âdetlerine yön vererek İslâmî birlik ve beraberliğin, huzur ve sükûnun temininde eski rolünü yeniden ifâ etmesidir. Diğer taraftan, Hz. Peygamber'le başlatılan ve daha sonraki devirlerde devam ettirilen "Suffa" geleneği bugün yeniden canlandırılabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın koordinatörlüğü ve kontrolü dahilinde, sahasında yetişmiş ilim ehli tarafından çeşitli ilim, irşâd ve sohbet meclisleri oluşturulabilir. Müslüman halkımızın ilmî ve dinî kültürünün artırılması açısından buna ihtiyaç da vardır. Böylece, mescid'in en önemli fonksiyonlarından biri olan eğitim-öğretim müessesesi olma özelliği daha canlı ve daha faydalı hâle getirilmiş olur. İşte bunun temini için, Sevgili Peygamberimiz'in vârisleri durumunda olan din görevlilerimize önemli görevler düşmektedir.

